

EVENIMENTE

ACADEMIA ROMÂNĂ: CENTENAR CONSTANTIN NOICA

Secția de Filosofie, Teologie, Psihologie și Pedagogie din cadrul Academiei Române a organizat pe 4 iunie o Sesiune comemorativă
CENTENAR - CONSTANTIN NOICA.

Sesiunea, la care au participat membri ai Academiei Române, cercetători, cadre didactice, studenți și elevi, într-un număr impresionant, circa 300 de persoane, care au reprezentat, după tabelul participanților proiectat pe ecranul din Aula Academiei Române, în ordine alfabetică: Asociația Foștilor Deținuți Politici din România; Colegiul Național „Mihai-Vodă” și Colegiul Național „Spiru Haret”, pe care le-a urmat Constantin Noica; Colegiul Național „Andrei Șaguna” din Brașov; Colegiul Național „Sfântul Sava”; Facultatea de Teologie; Fundația „George Manu”; Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru”; Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale; Institutul Teologic Romano-Catolic și Societatea Culturală Bizantină.

REDACȚIA REVISTEI „CLIPA”

După declarațiile președintelui de Secție, Acad. Alexandru Surdu, moderatorul, deosebit de apreciat, al sesiunii, cu numeroase intervenții înaintea și după susținerea comunicărilor, organizatorii, prin conferențiarii care au fost invitați: filosofi, critici literari, lingviști, istorici, matematicieni, fizicieni, editori ai operei lui Mihai Eminescu, au încercat să ofere participanților dezlegarea misterului, care mai dăinuie încă, în legătură cu popularitatea incredibilă de care s-a bucurat Constantin Noica în toate domeniile științei și ale culturii românești din ultimele decenii ale secolului trecut.

Eliberat în 1964, după o grea detenție, pe Noica îl aștepta, ne spune Al. Surdu, soarta legendarului Epimenides, care, intrând să se odihnească la umbra unei peșteri, a dormit acolo câteva decenii, ca la trezire să nu mai fie recunoscut de nimeni. Noica, n-a stat, ce-i drept, la odihnă și nici de bună voie, dar la întoarcere, ca filosof, nu mai era înțeleș, la modă fiind pe atunci marxismul, despre care știa câte ceva numai din auzite. Având dreptul să publice și, amintindu-și de maniera eseist-literară pe care o practicasese în tinerețe, el s-a adresat la început literaților, frecventând ce mai rămăsese din cafeneaua de altă dată și revistele de cultură generală care apăreau pe atunci.

A mai intervenit o împrejurare, explicată pe larg de către Alexandru Surdu într-o carte, publicată special pentru această ocazie (*Comentarii la rostirea filosofică*, însoțite de câteva gânduri despre Constantin Noica, Editura Kron-Art, Brașov, 2009), pe care autorul a oferit-o cu mărinimie tuturor participanților. Este

vorba de angajamentul față de soția lui Mircea Vulcănescu, mort în închisoarea de la Aiud în 1952, de a duce mai departe studiile acestuia referitoare la *Dimensiunea românească a existenței*. În felul acesta a publicat Noica zeci de articole în reviste culturale, bine apreciate de către cititori, mai ales de către cei tineri.

Principial, ca și Mircea Vulcănescu, el considera că limba este depozitul oricărei culturi, pe baza căreia, dacă este bine cunoscută, poate fi elaborată o filosofie proprie a culturii respective, dacă are, firește, posibilități de exprimare a conceptelor filosofice cunoscute și, eventual, chiar de exprimare a unor concepte necunoscute încă. Această îndeletnicire cu semnificațiile filosofice ale cuvintelor, numită uneori și hermeneutică, este la granița dintre adevăr și frumos, ea prilejuindu-i autorului să-și exercite talentul scriitoricesc și să trezească admirația literaților, mult mai toleranți față de ideologii marxști, care se fereau să aibă de-a face cu un fost deținut politic, cu excepția Acad. Athanase Joja care l-a angajat pe Constantin Noica la Centrul de Logică al Academiei Române, unde a funcționat ca cercetător până la pensionarea din 1975.

Acad. Eugen Simion, Președintele Secției de Filologie și Literatură s-a referit în mod special la receptarea operei lui Constantin Noica în lumea literaților, la relațiile deosebite pe care le avea acesta cu scriitorii, ilustrativă, în acest sens, fiind descrierea unei întâlniri memorabile dintre Marin Preda și Noica. Faptul că ultimul știa să adopte un limbaj adecvat și să facă față cu succes unei discuții dificile cu o personalitate extrem de orgolioasă a literaturii din vremea aceea. Dar, ceea ce este mai important, faptul că Noica era la curent cu literatura românească din anii aceia și, în plus, îi cunoștea personal pe majoritatea scriitorilor, cu mulți dintre ei purtând și o vastă corespondență.

Dar Noica era și un bun cunoscător al Istoriei Literaturii Românești. Lucrarea sa *Rostirea filosofică românească* (Edit. Științifică, București, 1970) se bazează, la fiecare paragraf, în care se vorbește despre cuvintele noastre cu semnificație filosofică, pe citate din vechile scrieri. Interesul lui Noica pentru modalitățile particulare de utilizare a cuvintelor, depășește însă interesul istoricilor literari pentru care primele traduceri de cărți religioase „n-au nici o legătură cu creațiunea oricât de minimă”, cum zicea George Călinescu, în sensul că, pe atunci, nu începuseră încă „fantazările epico-lirice în jurul miturilor creștine”. Pe Noica îl interesa însă altceva și anume „proba de foc” a cuvintelor prin care se străduiau clericii să traducă învățătura creștină din textele slavone și grecești, nu structurile gramaticale și nici corectitudinea sintaxei, ci semnificațiile cuvintelor supuse la cazna echivalărilor lingvistice. Și tot Alexandru Surdu atrage atenția asupra originii rostirii filosofice românești a lui Noica tocmai în traducerea textelor biblice și anume, în mod explicit, în traducerea primelor versete din *Prologul Evangheliei după Ioan*, unde apare cuvântul „întru” în loc de „în” și, mai departe, „dintru” tot în loc de „în”, față de traducerile în alte limbi moderne, dar și termenul de „rostire”, utilizat uneori, în loc de „cuvânt”, pentru traducerea grecescului *logos*.

Acad. Alexandru Zub, președintele Secției de Științe Istorice și Arheologice, având ocazia să participe la unele întâlniri cu Noica, în vederea alcătuirii unei culegeri cu extrase din cele 100 de cărți fundamentale ale culturii

române, în cadrul unei întruniri, la care au participat studenți și profesori de literatură și de istorie, a relatat despre cunoștințele excepționale ale lui Constantin Noica, dublate de o memorie incredibilă, cu citate întinse din Psaltiri, Liturghiere, Evangheliare și Mineie, cu mostre de limbă românească demne de a fi selectate pentru culegerea respectivă. Problema era de a găsi primele cărți, nu ale literaturii, ci ale culturii noastre, dovadă și interesul pentru *Învățăturile* lui Neagoe Basarab, ca primă mare carte a culturii românești, deși era scrisă în slavonă. Dar au fost și altele, în greacă sau în latină, pe care le ignoră unii istorici ai literaturii noastre sau ai filosofiei românești.

Este meritul lui Constantin Noica de a fi atras atenția asupra numeroaselor manuscrise, nedescifrate încă, grecești, din învățământul filosofic de la Academii Domnești din București și din Iași. Cu ajutorul unor intelectuali greci (A. Papadopulos și T. Iliopulos), care au descifrat câteva manuscrise grecești de la Biblioteca Academiei Române, Noica a tradus și a publicat (în 1970 și 1973) *Introducerea la logică și Comentariile la Metafizica lui Aristotel* ale filosofului grec Teofil Coridaleu, după care se învăța la Academii Domnești. Unul dintre profesorii greci de la Academia din Iași s-a ocupat și de instrucția filosofică a Principelui Cantemir, care a scris și el în greacă și latină.

Tot dintre dovezile de mare „vrednicie spirituală” ale lui Constantin Noica se numără și traduceri din Comentariile grecești la logica lui Aristotel, și anume Comentarii la *Categoriile* lui Aristotel și la lucrarea *Despre Interpretare* (1968 și 1971), unele dintre aceste comentarii fiind traduse acum pentru prima dată.

Ce-i drept, planurile erau grandioase, din opera lui Coridaleu trebuia să apară opt volume, iar din comentarii la logica lui Aristotel încă patru volume. Dar Noica trebuie apreciat pentru ceea ce a reușit să facă, Centrul de Logică al Academiei fiind de altfel desființat în 1975, în „focul” revoluției culturale ceaușiste.

Cu ocazia acestor traduceri din limba greacă, Noica însuși a trebuit să pună la încercare valențele filosofice ale limbii române. El a constatat, mai întâi, faptul că traducerea românească, uzuală pe vremea aceea, din opera lui Aristotel, era atât de laxă, încât nu mai puteau fi regăsite fragmentele aristotelice pe care le discutau comentarii și, în al doilea rând, că mulți termeni erau utilizați incorect, fiind nevoie să retraducă, cu această ocazie, și textul aristotelic. În mod curios, după 1990, au fost republicate tot traduceri greșite pe care s-a străduit Noica să le îndrepte.

La toate acestea se adaugă și traduceri ale lui Noica din *Dialogurile* lui Platon și inițiativa traducerii lor integrale, ceea ce, de data aceasta, s-a realizat, ca și completarea traducerilor din Aristotel și traducerea *Fragmentelor din filosofii presocratici*, pe care a început-o Noica și nepoata acestuia Simina. Pare incredibil ca cineva să lucreze într-un asemenea ritm și să obțină atâtea realizări într-o perioadă atât de scurtă (1964-1975). Numai că Noica, în același timp, și-a scris și lucrările filosofice, pe care le-a publicat ulterior.

După *Rostirea filosofică românească* (1970), Noica publică *Creație și frumos în rostirea românească* (1973), prin extinderea rostirii și asupra domeniilor

nefilosofice ale culturii. Alcătuită din 34 de articole, publicate separat, care au stârnit și mai mult interesul oamenilor de cultură în genere, Noica își dobândise deja popularitatea de care avea să se bucure în continuare. *Sentimentul românesc al ființei* (1978), lucrare alcătuită de asemenea din articole publicate separat, a fost un fel de retrospectivă asupra rostirii filosofice, amintind și prin titlu de încercarea lui Mircea Vulcănescu (*Dimensiunea românească a existenței*), după care s-a consacrat preocupărilor filosofice. Nu înainte însă de a lupta efectiv pentru ceea ce el considera o datorie de onoare pentru „omul deplin al culturii românești” care a fost și a rămas Mihai Eminescu.

Publicând împreună cu Alexandru Surdu traducerile lui Eminescu din *Critica rațiunii pure* a lui Immanuel Kant (Mihai Eminescu, *Lecturi kantiene*, 1975), Noica a parcurs manuscrisele poetului constatând că acestea au o valoare inestimabilă universală și că ar trebui publicate ca atare prin fotocopiere. Dar s-a lovit de inerția oficialităților, ca și a instituțiilor de cultură (biblioteci, edituri, tipografii, institute de cercetări și universități din toată țara, pe care le-a vizitat, ținând conferințe și prelegeri). Și-a exprimat și în scris opiniile, adunate în cunoscuta lucrare *Eminescu sau gânduri despre omul deplin al culturii românești* (1975).

Prof. univ. dr. Dimitrie Vatamaniuc, membru de onoare al Academiei Române, a vorbit despre semnificația întreprinderii inițiată de Constantin Noica, despre dificultățile întâmpinate de cei care au pornit la realizarea ei și, mai ales la desăvârșirea acesteia, adică la descifrarea numeroaselor manuscrise, necitite nici după un secol de la începerea editării operei lui Eminescu. O povestire cu numeroase episoade aproape incredibile, cu intervenții neașteptate, care au condus, în cele din urmă, adică în ultimii ani, la realizarea ediției.

Referindu-se la aceasta, Acad. Alexandru Surdu, ne-a amintit de cele două versuri răzlete care i-au plăcut în mod deosebit lui Constantin Noica și care se potrivesc acum și pentru opera monumentală a lui Eminescu, depusă în mod special pe pupitrul din Aula Academiei, având înfățișarea unui monument megalitic: „Ca o spaimă împietrită, ca un vis încremenit”, care produce și astăzi deznădejdia detractorilor lui Eminescu.

S-a vorbit în mod special despre contribuțiile filosofice ale lui Constantin Noica, despre lucrarea sa *Devenirea întru ființă* și despre *Logica lui Hermes*, la care s-au referit filosofi: prof. univ. dr. Alexandru Boboc, Mircea Flonta și Teodor Dima, membri corespondenți ai Academiei Române.

Noica se considera un „realizat”, ceea ce nu i se întâmplă oricărui creator, cu sau fără perioade dificile în viață. După tradiția elevată a filosofiei românești interbelice „realizarea” însemna elaborarea unui sistem filosofic, adică a unei construcții filosofice complexe care să dea socoteală, cel puțin în linii mari, dacă nu despre ceea ce se întâmplă în lume sau ar trebui să se întâmple, cel puțin despre ceea ce s-a întâmplat (bufnița Minervei zbiară în amurg, cum se zicea despre filosofie). Or, Noica reușise acest lucru și, mai mult, reușise și construcția unei logici, cu aspecte metodologice, adică aplicative și în alte domenii decât cele filosofice. O logică apreciată, cum s-a văzut, și de către matematicieni – problemă

la care s-a referit Acad. Mircea Malița, pe care îl cunoscuse și îl prețuise, la vremea sa și Constantin Noica.

Printre problemele filosofice deosebite care l-au preocupat pe Noica este, în primul rând, *Devenirea întru ființă*, sintagma în care apare particula „întru”, dezbătută pe larg în *Rostirea filosofică românească*. „Întru” are virtuți deosebite, semnificând în același timp și în și spre. În acest context fiind vorba despre introducerea unui concept filosofic nou, de plasare sau poziționare a interesului filosofic într-un domeniu premergător ființei, dar nu în afara ei, ci tocmai în vederea acesteia. Un domeniu, de altfel, mai mult al întrebărilor decât al răspunsurilor, inspirat din tabela aristotelică a genurilor de categorii - situație care se potrivește și astăzi, când, până și savanții din domeniile fizico-matematice, operează mai mult cu entități despre care nici nu știu măcar dacă există, entități imaginare care se dovedesc însă eficiente într-o lume în care până și viața este pusă sub semnul întrebării.

Nu este de mirare că, așa cum s-a afirmat, motorul oricărei mișcări îl constituie contradicția. Dar aceasta, considera Noica, nu este a unor forțe egale, care ar conduce fie la echilibrarea, fie la anihilarea lor. Noțiunea de „contradicție unilaterală” este demnă de luat în considerație, mai ales pentru tenta optimistă, pe care i-o dă Noica, după care, în cele din urmă, câștigă binele în dauna răului, frumosul în dauna urâtului, în genere, pozitivul în dauna negativului. Ceea ce ilustrează, în ciuda necazurilor pe care le-a îndurat Noica, optimismul acestuia. Există însă și anumite precarități la care este supusă lumea, și anume, în funcție de componentele sale fundamentale: individualul, generalul și determinațiile, care ar trebui să se găsească în echilibru. S-a vorbit mult despre înclinația lui Noica pentru restabilirea demnității individualului, ceea ce nu înseamnă individualism, dar înseamnă o regândire a individualității în cadrul societăților care tind spre uniformizare și generalizare. Noica n-a apucat faza actuală a globalizării, cu care n-ar fi fost, firește, de acord, dar i-a presimțit totuși amenințarea latentă, pierderea specificului național și, cel mai grav, a limbilor naturale, naționale prin excelență, și înlocuirea lor, nu numai cu o limbă predominantă, dar chiar cu una artificială, a mașinilor.

Tendința aceasta, considera Noica, s-a manifestat chiar în evoluția societăților, la început fiind dominația substantivului, filosofic a substanței, și a verbului, a mișcării, interesând apoi adjectivul și adverbul, locul lui *ce este* fiind luat de *cum este*. Ca să ajungă la mare cinste particula de legătură (conjuncția, disjuncția și implicația în logică). Ceea ce conduce, firește, la o restrângere considerabilă a limbajului, la tehnicizarea și mecanizarea lui. Ca un fel de înscriere și a lui Noica pe fluxul acestor tendințe, chiar cu baza solidă a rostirii filosofice românești, este și interesul pentru particula „întru”, cu toate virtuțile sale filosofice demne de admirat.

Ca un fel de amintire a învățaturii moștenită de la Nae Ionescu, Noica urmărea „neliniștirea” interlocutorilor, care, de regulă, se complac în tot felul de certitudini, mai ales științifice. Acad. Horea Scutaru-Ungureanu, evoca întâlnirea fizicienilor de la Institutul de Fizică Nucleară cu Noica. Acesta le-a spus la început:

„N-am venit să vă învăț filosofie, ci să vă neliniștesc!”, adică să-i scoată din siguranța aparentă a exactității matematice.

Prof. univ. dr. Andrei Dorobanțu s-a referit la cunoștințele serioase de fizică modernă, microfizică și filosofia fizicii ale lui Constantin Noica, pe care știa să le pună în valoare când era cazul, dovedindu-le și fizicienilor că n-ar trebui să fie prea liniștiți, că mai au și ei câte ceva de învățat.

„Ca un fel de învățătură la cele auzite aici, a spus Acad. Alexandru Surdu la încheierea sesiunii, se poate spune că spre filosofie nu există drumuri carosabile, nici autostrăzi; nu există nici măcar poteci sau cărări gata făcute. Există numai o neliniște care te poate ține mereu treaz și te mână din spate, te bate, cum se zice, cu biciul necesității; te obligă să calci pe unde nu se așteaptă nimeni, doar pentru a nu te opri sau pentru a nu cădea în gol. Urmele pe care le lasă pașii tăi, întipărite în slove, sunt potecile pe care ți le faci singur, sunt bătăturile propriilor tale gânduri, este „calea ce-ai deschis”, cum zicea poetul, pe care nu vor merge alții niciodată.

Constantin Noica și-a așternut cu migală gândurile, ani de-a rândul, lăsând în urma lui o „cale regală”, greu de urmărit, motiv pentru care și stau unii netrebniți pe margine și tot aruncă cu pietre. Dar drumul duce oricum mai departe.

Noi am încercat aici, cu ajutorul Domniilor Voastre, să-i aducem cinstirea cuvenită, pe care i-a dat-o și Academia Română, ca membru postmortem; am încercat să arătăm însă, în limitele timpului disponibil, câte ceva din vrednicia acestui bărbat și să ne lăsăm, pentru câteva clipe, cuprinși de neliniștea aceea metafizică, de poveste filosofică, prin care a reușit Constantin Noica, încă din timpul vieții sale zbuciumate, să intre pentru totdeauna în Legendă”.